

25 Ιανουαρίου 2011

Η διερεύνηση των ελληνικών ποικιλιών του Πόντου

Οι συντάκτες της «Πύλης» και η συνάδελφος κ. Αγγελική Ράλλη μου έκαναν την τιμή να αναφέρουν το όνομά μου σε σχέση με τη διερεύνηση των ελληνικών ποικιλιών που μιλιούνται σήμερα στον Πόντο. Ως πρώτος μελετητής – μετά τον Ιωάννη Παρχαρίδη το 1877 – που έκανε επιτόπια έρευνα για τις ελληνικές ποικιλίες των μουσουλμάνων της βορειοανατολικής Τουρκίας, ελπίζω να μου επιτραπεί να καταθέσω τη μαρτυρία μου.

Το 1985 και το 1987 έκανα δύο ερευνητικές περιοδείες στον Πόντο. Επειδή οι ελληνοτουρκικές σχέσεις ήταν ιδιαίτερα τεταμένες την εποχή εκείνη, δεν έκανα μαγνητοφωνήσεις. Συνοδευόμενος από τη σύζυγό μου, μπόρεσα να παρουσιαστώ ως τουρίστας και όχι ως ερευνητής. Λόγω όμως των κινδύνων που ενείχε τότε η διεξαγωγή επιτόπιας έρευνας για μειονοτικές γλώσσες στην Τουρκία, δεν μπόρεσα να ολοκληρώσω την έρευνά μου. Στις επισκέψεις μου όμως στο χωριό Σαράχο (Uzungöl στα τουρκικά) της επαρχίας Όφη (Of) και σε οικογένεια Σαραχωτών εγκατεστημένων στην Αυστρία, συνέλεξα αρκετό γλωσσικό υλικό ώστε να καταλήξω σε προσωρινά συμπεράσματα και να δημοσιεύσω ορισμένα άρθρα στα αγγλικά και στα ελληνικά.

Αυτό που με ενθουσίασε, ως ελληνιστή φιλόλογο και γλωσσολόγο, ήταν ότι οι άνθρωποι εκείνοι – Τούρκοι πολίτες των οποίων οι πρόγονοι εξισλαμίσθηκαν γύρω στα 1700 – μιλούσαν μια ελληνική διάλεκτο που διατηρούσε άφθονα αρχαία στοιχεία. Λόγου χάρη, δεν ξέρουν το νεοελληνικό αρνητικό μόριο «δεν», ούτε το αντίστοιχο «κι» που χρησιμοποιείται από τους Ποντίους στην Ελλάδα. Αντιθέτως, έχουν διατηρήσει το αρχαιοελληνικό «ου(κ)»: «ου πάγω» (δεν πάω, δεν φεύγω). Στο Σαράχο, αντί της πρόθεσης «για» χρησιμοποιούν το «δε», το οποίο κατάγεται απευθείας από το αρχαίο «διά»: «δε τ' εμέν» (για μένα).

Το πιο καταπληκτικό στοιχείο που διατηρείται είναι όμως το ποντιακό απαρέμφατο. Σε ορισμένες συντακτικές δομές οι ποντιόφωνοι Τούρκοι σε ορισμένα χωριά χρησιμοποιούν το αρχαίο απαρέμφατο, το οποίο έχει εκλείψει από τις υπόλοιπες ποικιλίες της ελληνικής: «ouch επόρεσα σταθήναι» (δεν μπόρεσα να μείνω), «ouch επόρεσες σταθήναι», κοκ. (το κ πριν από το ε προφέρεται όπως το αγγλικό ch).

Διέκοψα την έρευνά μου, λόγω των προβλημάτων που αντιμετώπιζα στη συλλογή υλικού και λόγω της ανεπάρκειάς μου να κάνω επισταμένη ανάλυση του υλικού. Για πολλά χρόνια αναζήτησα κάποιον πιο καλά καταρτισμένο ερευνητή, προκειμένου να συνεχίσει τις έρευνές μου. Τώρα πλέον τρεις νεότεροι επιστήμονες ασχολούνται ερευνητικά με την ελληνοφωνία του Πόντου: ο Ιταλός Πιέτρο Μπορτόνε (Pietro Bortone), ο Γερμανός πολίτης τουρκικής καταγωγής Χακάν Οζκάν (Hakan Özkan) και η Ιωάννα Σιταρίδου. Η ποντιακής καταγωγής κ. Σιταρίδου έχει ειδικευτεί στη μελέτη της ιστορικής εξέλιξης του απαρεμφάτου στις νεολατινικές γλώσσες.

Όταν έγραψα το πρώτο άρθρο μου σχετικά με τα ποντιακά στην Τουρκία (Mackridge 1987), δεν είχα βρει από προφορική πηγή κανένα παράδειγμα του πολυθρύλητου «ποντιακού απαρεμφάτου». Πίστευα λοιπόν τον Δημήτρη Τομπαΐδη (1977), ο οποίος, κατόπιν επισταμένης έρευνας που διεξήγε στην Ελλάδα, συμπέρανε ότι το απαρέμφατο δεν υπήρχε – ή τουλάχιστον δεν χρησιμοποιούνταν πλέον ως λειτουργικό στοιχείο της ποντιακής γραμματικής. Μάλιστα ο κ. Τομπαΐδης υπέθετε ότι τα δήθεν παραδείγματα του απαρεμφάτου που δημοσιοποίησαν ξένοι ερευνητές όπως ο Deffner οφείλονταν σε παρανοήσεις εκ μέρους

μη φυσικών ομιλητών της ποντιακής διαλέκτου. Ο Τομπαΐδης κατέληξε στην εικασία ότι οι παλαιότεροι έλληνες πόντιοι μελετητές που έγραψαν για το ποντιακό απαρέμφατο δεν θέλησαν να αμφισβητήσουν τα δεδομένα του Deffner σε μια εποχή κατά την οποία χρειαζόνταν όλο και περισσότερα πολεμοφόδια για την εκστρατεία καταπολέμησης της θεωρίας του Φαλμεράγερ σύμφωνα με την οποία οι νεότεροι Έλληνες δεν ήταν απόγονοι των αρχαίων.

Καθώς προχωρούσαν όμως οι έρευνές μου, παρατήρησα πράγματι τη χρήση του απαρεμφάτου, όχι μόνο στις χρήσεις που ανέφερα πιο πάνω (δηλαδή σε συντάξεις μετά από παρωχημένους τύπους των ρημάτων «πορώ» και «θέλω» συνοδευμένους από το αρνητικό μόριο), αλλά και σε υποθετικές συντάξεις όπως «να είχες ερθείνε, είχαμ' ιδείνε σε» (αν είχες έρθει, θα σε είχαμε δει). Όταν όμως δημοσίευσα δυο άρθρα (Mackridge 1995 και 1996), στα οποία ανέφερα τη χρήση του απαρεμφάτου στον Πόντο σήμερα, ο κ. Τομπαΐδης, φανερά ενοχλημένος, δημοσίευσε δικό του κείμενο (Τομπαΐδης 1998-9) στο οποίο προσπάθησε να αναιρέσει τα πορίσματά μου αμφισβητώντας την ύπαρξη τόσο των δομών με τα «ουκ επόρεσα» και «ουκ εθέλεσα» όσο και των υποθετικών χρήσεων. Είμαι πολύ χαρούμενος που η Ιωάννα Σιταρίδου συνεχίζει τις έρευνές μου στον Πόντο, εστιάζοντας ειδικά στη χρήση του απαρεμφάτου.

Η κ. Ράλλη δηλώνει σωστά ότι «οι απαρεμφατικές δομές στα Ρωμαίικα είναι γνωστές στους επιστήμονες από το τέλος του 19^{ου} αιώνα και αναφέρονται ήδη στα έργα των M. Deffner [...] και I. Παρχαρίδη». Η κ. Ράλλη όμως δεν αναφέρει το γεγονός ότι το ζήτημα του ποντιακού απαρεμφάτου είναι, αφενός κομβικό για την ελληνική διαλεκτική σύνταξη, αφετέρου άκρως επίμαχο και ιδεολογικοποιημένο, δεδομένου ότι ο κ. Τομπαΐδης είχε επιχειρήσει να αποδείξει ότι το ποντιακό απαρέμφατο δεν υπάρχει. Προκειμένου να αποκατασταθεί η αλήθεια και να διευρευνηθεί μια περιοχή της διαλεκτικής σύνταξης αχαρτογράφητη μέχρι τώρα, έπρεπε εμείς – πρωτον εγώ και στη συνέχεια η κ. Σιταρίδου – να συλλέξουμε παραδείγματα του απαρεμφάτου από την καθημερινή χρήση και κατόπιν να προχωρήσουμε στην ανάλυσή του με βάση τα σύγχρονα γλωσσολογικά εργαλεία.

Η κ. Ράλλη γράφει επίσης τα εξής: «Οι διαφορές που παρουσιάζει η επιτόπια Οφίτικη Ποντιακή των μουσουλμάνων από αυτήν που μεταφέρθηκε στην Ελλάδα οφείλονται κυρίως στη μακροχρόνια και εντονότερη επαφή των τελευταίων με την τουρκική γλώσσα.» Πέραν του ότι η κ. Σιταρίδου έχει ήδη επισημάνει τον καινοτόμο χαρακτήρα της ποικιλίας αυτής ακριβώς εξαιτίας της γλωσσικής επαφής (University of Cambridge 2010), είναι φανερό ότι η επιβίωση αρχαίων στοιχείων, όπως το απαρέμφατο, δεν οφείλεται με κανένα τρόπο στην επαφή των Οφιτών με την τουρκική γλώσσα, αλλά μάλλον στη μη επαφή τους με την Κοινή Νέα Ελληνική.

Συμφωνώ βέβαια με την κ. Ράλλη ότι η ποντιακή διάλεκτος δεν είναι διάλεκτος της Αρχαίας Ελληνικής. Μάλιστα δημοσίευσα ολόκληρο άρθρο (Mackridge 1991) για να διασκεδάσω την πλάνη αυτή και να αποδείξω ότι πρόκειται για νεοελληνική διάλεκτο.

Τελειώνοντας δεν μπορώ να κρύψω την πικρία μου για το ότι για 20 περίπου χρόνια ελάχιστοι στην Ελλάδα έδειξαν ενδιαφέρον για τις πρωτοποριακές έρευνες που έκανα στον Πόντο στη δεκαετία του 1980, ενώ ένα δημοσιογραφικό άρθρο σε αγγλική εφημερίδα έχει ξεσηκώσει τόσο ενδιαφέρον στον ελληνικό τύπο λόγω των ανακριβειών και υπερβολών του και όχι λόγω της ουσίας – η οποία πάντως παραμένει: οι ελληνικές ποικιλίες του Πόντου αποτελούν «χρυσωρυχείο» για την ελληνική διαλεκτολογική έρευνα.

Peter Mackridge
University of Oxford
peter.mackridge@stx.ox.ac.uk

Παραπομπές

Mackridge, P. (1987). «Greek-speaking Moslems of North-East Turkey: Prolegomena to a study of the Ophitic sub-dialect of Pontic». *Byzantine and Modern Greek Studies* 11: 115-137.

Mackridge, P. (1991). «The Pontic dialect: a corrupt version of Ancient Greek?», *Journal of Refugee Studies* 4: 335-9.

Mackridge, P. (1995). «Τα ποντιακά στη σημερινή Τουρκία», *Αρχαίον Πόντου* 46: 153-61.

Mackridge, P. (1996). «The medieval Greek infinitive in the light of dialectal evidence», στο *Φιλλέλην. Studies in Honour of Robert Browning*, επιμ. Κ. Konstantinides, Βενετία, 191-204.

Tombaidis, D. (1977). «L'infinitif dans le dialecte grec du Pont Euxin», *Balkan Studies* 18: 155-174.

Τομπαΐδης, Δ. (1998-9). «Πάλι για το απαρέμφοτο στην ποντιακή διάλεκτο», *Αρχαίον Πόντου* 48: 5-14.

University of Cambridge (2010). «Against all odds: Archaic Greek in a modern world», <http://www.research-horizons.cam.ac.uk/features/-p-against-all-odds--archaic-greek-in-a-modern-world--p-.aspx>